

TƏRBIYƏ MƏSƏLƏLƏRİ

YUXARI SİNİF ŞAĞİRDlərİNDƏ FƏAL VƏTƏNDAŞLIQ MÖVQEYİNİN FORMALAŞDIRILMASINDA AZƏRBAYCAN AİLƏSİNİN ROLU

Emilya Hüseynova,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

elmlər doktoru hazırlığı üzrə dissertant

ARTİ

E-mail: emilya.huseynova95@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*

ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Açar sözlər: *yuxarı sinif şagirdi, vətəndaşlıq mövqeyi, fəal vətəndaşlıq mövqeyi, fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması, Azərbaycan ailəsi, ailə tərbiyəsi, ailənin potensial tərbiyə imkanı*

Ключевые слова: *старшеклассник, гражданская позиция, активная, гражданская позиция, формирование активной гражданской позиции, Азербайджанская семья, потенциал воспитательного возможности семьи*

Key words: *senior pupil, civil position, active, civic position, formation of an active civic position, Azerbaijani family, the potential of the educational opportunity of the family*

Pedaqoq və psixoloqların düzgün qənaətinə görə, ata-analar ilk tərbiyəçilərdir. Oğlan və qızların tərbiyə və təhsilində ailə mühüm rol oynayır. Bu, bir həqiqətdir ki, onlar vətəndaşlıq dərslərini məhz ailədə alırlar. A.S. Makarenkonun belə bir fikri var: “Siz həmişə valideyn olduğunuzu yadda saxlamalı və bilməlisiniz ki, oğlunuzu, yaxud qızınızı yalnız öz sevinciniz üçün tərbiyə etmirsiniz. Sizin ailənizdə və sizin rəhbərliyiniz altında gələcək vətəndaş, gələcək xadim və gələcək mübariz böyüyür. Siz pis adam tərbiyə etsəniz bunu bəlasını yalnız özünüz deyil, bir çox adamlar və bütün ölkə çəkəcəkdir...Cəmiyyətə pis, yaxud ziyanlı adamlar vermək sizin üçün böyük ayıb olmalıdır” (1, 346-347).

Həmin sözlərdə dərin həqiqət vardır. Lakin bəzi valideynlər bu həqiqəti aydın təsəvvür etmir, tərbiyə işində nöqsanlara yol verirlər.

Yaxşı vətəndaş yetişdirmək üçün tərbiyə işinə uşaqların erkən yaşlarından başlamaq lazımdır. Bu, hansı yaş ola bilər? A.S. Makarenko yazırdı: “İnsanı tərbiyə etməyin müvəffəqiyyəti kiçik yaşında – beş yaşnadək müəyyən olunur. insanın gələcəkdə necə olması əsasən onu beş yaşına kimi necə tərbiyə etmiş olduğumuzdan asılıdır. Siz beş yaşnadək lazım olduğu kimi

tərbiyə etməsəniz sonra yenidən tərbiyələndirmək lazım gələcəkdir” (1, 313).

Göründüyü kimi, tərbiyəşünas pedaqoq A.S. Makarenko uşaqların tərbiyəsinin əsaslarının beş yaşnadək qoyulduğu fikrini irəli sürür. Pedaqoji fikir tarixi ilə tanışlıq göstərir ki, Antik yunan filosofu Aristotel uşaqların həyatını yeddi-yeddi olmaqla 3 dövrə bölmüş, 0-7 yaş dövrünü bitki dövrü adlandırmışdır. Bu nə deməkdir. Bitkiyə qayğı ilə yanaşmaq və ona qulluq etmək lazım gəlirdi kimi uşaqlar da qayğı ilə əhatə olunmalı, onların tərbiyəsinə fikir verilməlidir.

Bizcə, Aristotel bu qənaətdədir ki, uşaqların tərbiyəsinin əsasları yaşına qədər (0-7 yaş) qoyulur. 0-6 yaş dövrünü “Ana məktəbi” adlandıran çex pedaqoqu Yan Amos Komenski bu dövrün 6 yaşnadək davam etdiyini irəli sürür.

Bizim qənaətimizcə isə, bu iş daha erkən başlamalı, daha sonra möhkəmləndirmə, inkişaf etdirmə, təkmilləşdirmə, formalaşdırma üzrə fəaliyyət diqqət mərkəzində dayanmalıdır.

Bu baxımdan Azərbaycan mütəfəkkiri Nəsirəddin Tusinin fikirləri daha önəmlidir. Diqqət yetirək: “Uşaq süddən ayrıldıqdan sonra hələ əxlaq korlanmağa vaxt tapmamış onu tərbiyə etməyə, nizam intizama öyrətməyə başlamaq lazımdır” (2, 156).

Biz o iddiada deyilik ki, Nəsirəddin Tusinin dediyi kimi, “uşaq süddən ayrıldıqdan sonra hələ əxlaq korlanmağa vaxt tapmamış” onda vətəndaşlıq mövqeyi tərbiyələndirməyə başlamalıyıq. Sadəcə fikrimiz belədir ki, aparılmış məqsədyönlü, sistemli və fasiləsiz tərbiyəvi işlər, aşılana vətənpərvərlik hisslərinin köməyi ilə uşaqlarda – oğlan və qızların vətəndaşlıq tərbiyəsi ilə məşğul olmaq lazımdır.

Bu və ya digər uşağın, o cümlədən yuxarı sinif şagirdinin bir şəxsiyyət kimi təşəkkül tapması ailədən başlayır. Bu proses o zaman uğurlu gedir ki, valideynlər öz şəxsiyyətlərini qorusunlar. Ər-arvadın qarşılıqlı münasibətlərinin kamilliyi kişi ilə qadının ümumi ruhuna, mənəvi təkmilləşməsinə kömək göstərir. Bu və ya digər ailədə, bir çox ailələrdə həyat və yaşamaq çətinləşəndə cəmiyyət də bundan ziyan çəkir.

Tarixi mərhələlərin özünəxas mənəvi-əxlaqi dəyərlər sistemi vardır. Müxtəlif dövrlərdə cəmiyyət üzvlərinin bircə və vicdan, vətənpərvərlik, milli şərəf və ləyaqət, xeyir və şər, vətəndaşlıq mövqeyi və s. barədə təsəvvürləri müxtəlif olmuşdur. Həmin anlayışların təşəkkülünə ümumbəşəri mənəvi təcrübə də öz təsirini göstərmişdir və hazırkı vaxtda da təsir edir.

Hər bir valideyn anlamalıdır ki, doğulan hər bir uşaq cəmiyyətin və şəxsən xalqın qızıl fondudur. Oğlan, yaxud qız anadan olarkən ictimai mənafə yaranır. Ata-analar övladlarının təlim-tərbiyəsinə məsuliyyətlə yanaşmalıdırlar. Cəmiyyət valideynlərindən mənəvi davranışın bütün atributlarını tələb edir.

Tədqiqatda söhbət ailədən gedir. Ailə dedikdə nə başa düşülməlidir? Ailəyə verilən təriflər müxtəlifdir. Mövcud ədəbiyyatda Mənbələrdə göstərilir ki, “Ailə sosiologiya baxımından evlənmək ya da qohumluq xətti ilə gələn bir həyat birliyidir. Ailə sözü Qərbdə əsasən ana-ata və uşaqlar anlayışını verir. Şərq xalqlarında ailə daha çox eyni evdə yaşayan, ya da eyni nəsilədən gələn insanların cəminə deyilir.

Ailənin psixoloji iqlimi güclü tərbiyəedici imkanlara malikdir. Xoşbəxt ailənin üzvləri olan uşaq və yeniyetmələr, ilk gənclik dövrünü yaşayan uşaqlar qayğı ilə əhatə olunur və eyni zamanda ailənin adət və ənənələrinə hörmətlə yanaşırlar. Həzrəti Məhəmməd peyğəmbər (s.ə.s) ailə tərbiyəsinə yüksək qiymət verir. Onun kəlamlarının birində xitabən deyilir: “Uşaqlarınıza ikram

edin və onları ən gözəl şəkildə tərbiyə edin”. Ailədə sağlam pedaqoji-psixoloji atmosfer hökm sürdükdə oğlanlar da, qızlar da uşaqlar mənəvi və psixoloji cəhətdən sağlam böyüyürlər. Böyüklərin sahədə əhval-ruhiyyəsi yüksək olduqda uşaqlar üçün də xoş olur, onlar inamlı böyüyür, arxalarındakı dayaqdan güc alırlar.

Ailənin psixoloji atmosferinin təməli səmimi və qeyri-səmimi münasibətlərlə bağlıdır. Prof. Ə.Ə. Əlizadəni qənaətinə, “Ailə üçün gözlənilməz olan hər hansı bir hadisə və ya şərait onun psixoloji iqliminə öz-özlüyündə deyil, məhz ər-arvad, yaxud valideynlər-uşaqlar arasındakı münasibətlər vasitəsi ilə təsir göstərir. Ailənin psixoloji iqliminin nüvəsi məhz ailə münasibətləri ilə bağlıdır. Ərlə arvad arasındakı münasibətlər möhkəm olanda hətta təsadüfən baş verən xoşagəlməz hadisə ailəni əslində sarsıda bilmir, ata-ana dərddə birlikdə çəkir. Ailə üçün ən çətin anlarda bir-birlərinə həyan olurlar. Ailə münasibətləri zəif olanda isə, heç kəsin gözləmədiyini halda bu və ya digər xoşagəlməz hadisə ər-arvadı nəinki yaxınlaşdırır, əksinə, bir-birindən daha da uzaqlaşdırır. Onlar bir-birlərini günahlandırmağa, təqsiri bir-birinin üstünə atmağa başlayırlar. Söz-söhbət, qanıqaralıq günlərlə davam edir” (3, 155).

Ata və ana arasında münasibətlər, ailədaxili münasibətlər düzgün qurulduğu təqdirdə ailədə sağlam özüllü, psixoloji durum meydana gəlir. Ona görə də deyə bilərik ki, ailənin psixoloji mühiti ata ilə ana, uşaqla uşaq arasındakı münasibətlərin necə qurulmasından çox asılıdır. Ailədaxili münasibətlərə kölgə düşdükdə, ailə ixtilafı yarandıqda bütün ailə mühiti korlanır. Ailə münasibəti pisləşdikdə uşaqlarda emosiya və hisslər korlanır. Oğlanların və qızların davranışı pozulur, onlar əsəbi və kəmhövsələ olur, ətrafdakılarla kobud rəftar edirlər.

Ər-arvad, ata-ana münasibəti şəffaf, xoş ovqat, səmimiyyət əsas şərtidir olmalıdır.

Hər bir ailə dialektik qanunlarla nizama salınır. Sağlam ailə iqlimi uzun vaxt ərzində ailənin ümumi ruhuna özünün müsbət təsirini göstərir.

Ata, ana, bacı, qardaş ailədaxili qarşılıqlı münasibətlərdə mühüm yer tutur. Uşaqlar böyüdükcə onların psixikasının inkişafında ata başlıca rola malik olur. Prof. A.N. Abbasov yazır: “Nümunəvi və məsuliyyətli valideynlər öz övladlarının həyatın fərəhli yollarına çıxmaları və

inamlı addımlamaları üçün onların tərbiyəsinə ciddi yanaşır, onlara düzgün davranış təcrübəsi, rəftar və ünsiyyət mədəniyyəti aşılayır, onlarda dəqiqlik, doğruluq, böyüyə hörmət, yaxşılıq və xeyirxahlıq, yoldaşlıq və dostluq, qayğıkeşlik, prinsiplilik, obyektivlik, ədalət və sadəlik kimi keyfiyyətlərin inkişaf etməsi qayğısına qalır. Onların bu əziyyəti səmərəsiz qalmır, öz müsbət nəticəsini verir” (4, 302).

Sözü bütövlük, ciddilik, fəal vətəndaş mövqeyinə yiyələnmə, yaxşı, pis, xeyirxah, vətənpərvərlik, gözəl, çirkin mərd, namərd və s. kimi təsəvvürlər, söz yox ki, ata nümunəsində uşaqlara təlqin edilir.

Valideyn məhəbbəti böyüyən nəsildə erkən formalaşdıqda yaxşı səmərə verir. Uşaqların əksəriyyəti həssas və qayğıkeş olurlar. Analarına münasibətdə daha kövrəkdirlər. Ananın bir səmimi və xoş sözü, qayğıkeş baxışları, mehriban davranışı ailənin ümumi atmosferini, mənəvi və psixoloji iqlimini təravətləndirir. Ananın əhvalı yaxşı olanda övladların psixi sağlamlığı da yüksəlir. Ailə münasibətləri düzgün qurulan ailələrdə ər-arvad, ata-ana, valideyn-uşaq, uşaq-uşaq münasibətləri qarşılıqlı hörmət və məhəbbət, səmimiyyətə, qarşılıqlı anlama, bir-birlərinin sevincinə və kədərinə şərik olma, bir-birinin uğurları üçün imkan və şərait yaratma və qarşılıqlı kömək ön plana keçir. Bu kimi ailələrdə uşaq və yeniyetmələr, yuxarı sinif şagirdləri xoşbəxt uşaqlıq həyatı keçirir, gələcəyə inamla baxırlar.

Əksinə, analarını həmişə gözü yaşlı, atalarını isə qayğısız görən uşaqların həyatı ağırlaşır. Uşaq və yeniyetmələrin təlim və tərbiyəsi özbaşına buraxılır. Onların özlərinə inamı az, təhsil problemləri isə son dərəcə çox olur. Atasız böyüyən yeniyetmələr dərslərdən yayınır, sinifdə dərsin gedişinə maneçilik törədir, siqaret çəkir, kənar təsirlər altına tez düşürlər, öz yaşdırları, özlərindən balaca və böyük uşaqlarla ünsiyyət qurmaqda çətinliklə üzləşirlər. Düzgün inkişaf etməsi üçün uşaq valideyn məhəbbətinə ehtiyacı duyur. Hər bir şəxs, o cümlədən yuxarı sinif şagirdi bacarıq və qabiliyyətlərinin, ləyaqətli cəhətlərinin, uğurlarının ədalətli şəkildə qiymətləndirilməsində maraqlıdır.

Uğursuz ailələr tənəzzülə uğrayır, uşaqlar ata qayğısından məhrum olurlar.

Böyüyən nəslin təlimi də, tərbiyəsi də dövlətin, ailənin və cəmiyyətin diqqətindədir.

Tədqiqat və müşahidələrdən görünür ki, o ailələrdə ki üzvlər arasındakı psixoloji ünsiyyət möhkəm olduqda uşaqlar şəxsiyyət kimi daha tez yetişirlər. Ailə müvafiq mənəvi-psixoloji mühiti özündə yaşadır. Uşaqdan bu, insanlar arasındakı qarşılıqlı münasibətləri qura bilmək baxımından yaxşı bir nümunədir. .

Yuxarı sinif şagirdinin ailədə əxz etdiyi dəyərlər, müsbət cəhətlər onu bütün həyatı boyu müşayiət edir. Vətənpərvərlik, yaxşılıq və xeyirxahlıq, pislik, yamanlıq və bədxahlıq haqqında, maddi və mənəvi sərvətlərə hörmətli münasibət haqqında təsəvvürlər ailədə meydana gəlir. Ailədə ona əziz və yaxın olan insanların köməyi ilə uşaq başqa şəxslərə hörmət və qayğı ilə yanaşmağı, vətəni sevməyi, məsuliyyət və borc hissəsinə yiyələnməyi dostluq və yoldaşlıq etməyi, ədaləti, həssas, nəzakətli, mərifətli, səmimi olmağı öyrənir, onda vətəndaşlıq tərbiyə olunur.

Uşaqlar öz ata-analarının, ailənin digər yaşlı üzvlərinin köməyi ilə, eyni zamanda özünütəhsillə Azərbaycan dövləti və hökumətinin, həmçinin Heydər Əliyev Fondunun ailənin möhkəmləndirilməsi sahəsində, ailə və uşaqlara göstərilən qayğı ilə bağlı zəruri məlumat əldə edirlər. Öyrənirlər ki, hələ vaxtı ilə Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin 14 yanvar 1998-ci il tarixli Fərmanı ilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Öz fəaliyyəti dövründə bu istiqamətdə uğurlu fəaliyyət göstərmiş, ailənin mövcud problemlərinin həlli istiqamətində Komitə məqsədyönlü işlər görmüşdür. aparılmışdır. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin 6 fevral 2006-cı il tarixli Fərmanı ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi təşkil edilmişdir. Komitə respublikamızda ailə, qadın və uşaq problemləri üzrə işdə dövlət siyasətini və tənظیمlənməsini təmin edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı sayılır.

Yuxarı sinif şagirdlərinin ailə, uşaqların tərbiyəsi və s. haqqında qanunlarımızda və qanunvericilik aktlarında, Ailə Məcəlləsində öz ifadəsini tapmış maddələrlə tanış edilmələri məqsədəuyğundur. Nəticədə onlara məlum olar ki, ölkəmizin qanunlarında və qanunvericilik aktlarında ailə, ailə hüququ, ər-arvadın hüquq və vəzifələri, valideynlərin uşaqlarla bağlı vəzifələri xüsusi vurğulanır. Gənc nəslin təhsili, təlim və tərbiyəsi, özünütərbiyəsi, özünütəhsili, sağ-

lam həyat tərzini keçirmələrinin zəruriliyi kimi mühüm vəzifələr kimi irəli sürülür.

Konstitusiyamızın “Ailə və dövlət” adlanan 17-ci maddəsində oxuyuruq: I. Cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir.

II. Uşaqların qayğısına qalmaq və onları tərbiyə etmək valideynlərin borcudur. Bu borcun yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarət edir.

VI. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir (5, 7).

Göründüyü kimi, Azərbaycan ailəsi nəzarətdədir, ailənin də, ər-arvadın da, uşaqların da hüquqları dövlət tərəfindən mühafizə edilir və onlara qayğı ilə yanaşılır. Uşaqların tərbiyəsi ata-anaların ümdə vəzifəsi və borcu sayılır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 34-cü maddəsində deyilir:

“III. Nikah və ailə dövlətin himayəsindədir. Analıq, atalıq, uşaqılıq qanunla mühafizə edilir. Dövlət çoxuşaqlı ailələrə yardım göstərir.

IV. Ər ilə arvadın hüquqları bərabərdir. Uşaqlara qayğı göstərmək, onları tərbiyə etmək valideynlərin həm hüququ, həm də borcudur.

V. Valideynlərə hörmət etmək, onların qayğısına qalmaq uşaqların borcudur. 18 yaşına çatmış əmək qabiliyyətli uşaqlar əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini saxlamağa borcludurlar (5, c. 11).

Qanunlarımızda ailənin könüllülük əsasında yaradıldığı elan olunur. bununla bərabər, uşaqlara görə ailənin məsuliyyəti yada salınır. Yuxarı sinif şagirdləri “Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi” ilə tanış olmaqla aşağıdakı məlumatlara yiyələnirlər: “6.1. Vətəndaşlar ailə hüquqlarını, habelə həmin hüquqların müdafiəsini, bu Məcəllədə başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, müstəqil həyata keçirirlər. 6.2. Ailənin bir üzvü öz hüquqlarını həyata keçirərkən və vəzifələrini yerinə yetirərkən ailənin başqa üzvlərinin və digər vətəndaşların hüquqlarını, azadlıqlarını və qanuni mənafelərini pozmamalıdır” (6).

Həqiqi valideyn nüfuzu uşaq və yeniyetmələrin, X-XI sinif şagirdlərinin düzgün tərbiyəsinin şərti hesab oluna bilər. Uşaqların, o cümlədən yeniyetmələrin ailə tərbiyəsində uğurlar qazanmaq üçün ilk növbədə ata-analar və onları əvəz edən şəxslər nümunə göstərməli, öz valideynlik borclarını məsuliyyət və ləyaqətlə yerinə yetirməlidirlər.

Rəftar, davranış və hərəkətləri, ünsiyyət tərzləri, nitqləri, ailə üzvlərinə və başqa insanlara münasibətləri valideynlər barədə müəyyən təsəvvür yaradır, onlara hörmət və nüfuz gətirir. Bunun əksi baş verdikdə isə, ata-anaların hörmət və nüfuzu aşağı düşür.

Ailə tərbiyəsinin düzgün qurulması, uşaq və yeniyetmələr, o cümlədən yuxarı sinif şagirdləri arasında aparılan söhbətlər, izahat işləri həm onların tərbiyəsinə yaxşılaşdırır, eyni zamanda təhsilənləri və tərbiyəolunanları müstəqil həyata hazırlayır, onlara fəal vətəndaşlıq mövqeyi aşılayır.

Qeyd etdiyimiz kimi, vətəndaşlıq hisslərinin, vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması üzrə iş nisbətən uşaqların erkən yaşlarından başlamaq lazımdır. Məktəbəqədər yaş dövründə, təbii ki, uşaqlara mürəkkəb anlayışlar aşılanmır. Onları anlaq səviyyələri nəzərə alınır. “Azərbaycan”, “Vətən”, “Təbiət”, “Azərbaycan ordusu” və s. barədə, hətta ana, ata, baba, nənəyə aid şeirlərin köməyi ilə müvafiq anlayışlar və təsəvvürlər aşılanır.

Məktəbəqədər yaşlıları Azərbaycan bayrağı ilə tanış etmək lazımdır: “Bu bizim ölkənin bayrağıdır. Başqa ölkələrdə də bu bayrağı görəndə bilirlər ki, Azərbaycanın bayrağıdır. Bu bayraqda üç rəng var. Mavi qırmızı və yaşıl. Onların mənaları var. Azərbaycan bayrağını sevməliyik. Siz oyuncaqlarla oynamağı xoşlayırsınız. Amma bayrağımızla oyuncaq kimi istifadə etmək olmaz. Böyüklər də, məktəblilər də Onu öpür, ən yaxşı yerdə qoyur, ona hörmət və məhəbbətlə yanaşırlar”.

Tədrisən böyük məktəbəqədər yaş dövründə, uşaqlar ibtidai siniflərdə oxuyarkən valideynlər Azərbaycan bayrağı haqqında verdikləri məlumatları genişləndirirlər. Rənglərin mənaları aydınlaşdırılır.

Dövlət bayrağımız üç rəngli parçadan (bərabər enli üç üfüqi zolaqdan -yuxarı zolaq mavi, orta zolaq qırmızı, aşağı zolaq yaşıl rəngdədir - ibarətdir. Qırmızı zolağın ortasında bayrağın hər iki üzündə ağ rəngli aypara ilə səkkizguşəli ulduz təsvir olunub. Mavi rəng – türkçülüyü, qırmızı rəng – müasirlik və demokratiyanı, yaşıl rəng - islamçılığı bildirir.

Kiçik, orta və böyük məktəb yaş dövrələrində uşaqlarda fəal vətəndaşlıq mövqeyinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə dövlətimizin rəmzlərinə dair məlumatların uşaqlara daha ətraflı çatdırılması istiqamətində ailədə

aparılan işlər genişləndirilir. Uşaqlar, o cümlədən böyük məktəb yaşlılar öyrənilər ki, 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulanda milli hökumət onun başlıca atributu hesab edilən bayraq haqqında qərarı verdi. Həmin bayraq Osmanlı imperatorluğunun XVIII əsrin sonundan XIX əsrin 50-ci illərində mövcud olan, üzərində ağ rəngli aypara və səkkizguşəli ulduz təsvirli qırmızı rəngli dövlət bayrağından ibarət idi.

Daha sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti milli bayrağının dəyişməsinə məqsədəuyğun hesab etdi. Qərara gəldi ki, bayraqda üç ideya əsas tutulmalıdır: türkçülük, islamçılıq və müasirlik.

7 dekabr 1918-ci ildə Şərqdə və Türklərlə İslam dünyasında ilk demokratik, dünyəvi dövlət olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin açılışı zamanı milli dövlət bayrağı Parlament binası üzərində dalğalanmışdır.

1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti devrildi, hakimiyyətə bolşeviklər gəldi. Bakıda Sovet hakimiyyəti quruldu və respublikamız Azərbaycan SSR elan edildi. Azərbaycan əvvəlcə Rusiyaya, sonra SSRİ adlanan imperiyaya qatıldı. Azərbaycan SSR-nin 1952-1991-ci illərdəki bayrağı iki rəngdən ibarət idi: yuxarıda enli qırmızı zolaq, aşağıda ensiz göy rəng. Yuxarıda qırmızı zolağın üzərində sol küncdə əvvəlcə beşguşəli ulduz, ondan aşağıda sarı rəngdə oraq və çəkcik təsvir olundu.

Ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarında Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə mövcud olan bayraqdan milli hərəkatın kütləvi tədbirlərində istifadə edirdilər. Bayraq 1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri, Heydər Əliyevin sədrliyi ilə keçirilən sessiyada Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı kimi qəbul və təsdiq olundu. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti "Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağı haqqında" Qanun qəbul edərək onu Dövlət bayrağı elan etdi (5 fevral 1991).

Azərbaycan Respublikası 1991-ci il oktyabrın 18-də "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiya Akti ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi kimi onun dövlət rəmzlərini, o cümlədən Dövlət bayrağını bərpa etdi.

Ailədə ilk növbədə digər dövlət rəmzlərimiz barədə də yuxarı sinif şagirdlərində zəruri təsəvvürlər formalaşdırılır. Bu sahədə məktəbdə də, həm təlim prosesində, həm də sinifdən xaric tədbirlərin gedişində şagirdlərə məlumatlar verildiyindən valideynlər tərəfindən bu istiqamətdə aparılan işlər nisbətən asanlıqla həyata keçirilir. X-XI sinif şagirdləri artıq bilirlər ki, milli bayraqla yanaşı dövlət himnimiz və dövlət gerbimiz də dövlət rəmzləri sayılır. Həmin rəmzlərə hörmət və məhəbbətlə yanaşmaq onların müqəddəs borc və vəzifələridir. Xarici ölkədə bir erməni tərəfindən dövlət bayrağımız təhqir edildiyindən Ramil Səfərov onu qətlə yetirmişdi. Bu hərəkatına görə həmin ölkədə həbs olunmuş, ölkəmizin səylərinə baxmayaraq uzun müddət həbs həyatı keçirmişdir. Nəhayət, Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin qətiyyəti nəticəsində o, həbsdən azad olunaraq Vətənə qayıtmışdır.

Dövlət Gerbi Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyi rəmzi hesab edilir. Azərbaycanın dövlət gerbi palıd budaqlarından və sünbüllərdən ibarət qövsün üzərində qərar tutan şərq qalxanının təsvirini özündə birləşdirir. Qalxanın üzərində respublikamızın Dövlət bayrağının rəngləri fonunda səkkizguşəli ulduz, ulduzun mərkəzində alov şəklində "Allah" yazısının təsviri var.

Dövlət gerbimizin rəngli təsvirində ulduz ağ, alov qırmızı, palıd budaqları narıncı, sünbüllər sarı rənglidir. Həm qalxanın və ulduzun sağaqları, həm də qalxanın düymələri və palıd qozaları qızılıdır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni ilə tanışlıq sahəsində də ata-analar, ailənin digər yaşlı üzvləri uşaqlar, yuxarı sinif şagirdləri arasında məqsədyönlü işlər görməlidirlər və görürlər. Onların diqqətinə aşağıdakı məsələlər çatdırılır. Milli himninin hazırlanması haqqında qərar hələ 1920-ci il yanvarın 30-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Nazirlər Şurası tərəfindən verilmişdir. 1992-ci il mayın 27-də parlament "Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni haqqında" Qanun qəbul etdi. Qanuna uyğun şəkildə, 1919-cu ildə bəstəkar Üzeyir Hacıbəyov və şair Əhməd Cavadın müəllifləri olduqları "Azərbaycan marşı" dövlətimizin himni kimi təsdiq edildi.

Digər yaşlı uşaqlar kimi X-XI sinif şagirdləri də dövlət himnimizin musiqisi və sözləri ilə

tanış olur, öyrənirlər ki, "himn" yunan dilində "təntənəli nəğmə" mənasını verir. Himn siyasi təbliğatda qüdrətli vasitə olub mütəşəkkillik və səfərbərlik roluna malikdir. Himn, adətən bayramlarda, siyasi nümayişlər, rəsmi dövlət qəbul-ları, hərbi paradlarda səslənir və iştirakçılar tərəfindən ifa olunur.

İstər ailələrdə, istərsə də məktəbdə təhsil alanlarda, o cümlədən yuxarı sinif şagirdlərində Azərbaycan qanunlarına, qanunvericiliyini hörmət hissləri aşılır, onlarda qanunun, birgəyaşayış qaydalarının tələblərini yerinə yetirmək tələbatı formalaşdırılır. Xüsusən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə yaxından tanış olmaları, öz hüquqlarını və vəzifələrini bilmələri təmin olunur. Şagirdlər öyrənirlər ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dövlətimizin

Əsas Qanunudur. Konstitusiyada hüquqlar elan olunur və onlardan istifadənin mümkünlüyünə təminat verilir.

Beləliklə, ailədə bu yollarla uşaqlarda, o cümlədən yuxarı sinif şagirdlərində fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması üçün zəmin yaradılır.

Problemə aktuallığı. Yuxarı sinif şagirdlərində fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılmasında Azərbaycan ailəsinin rolu böyükdür. Bu sahədə tədqiqatın aparılması öz aktuallığı ilə seçilir.

Problemə yeniliyi. Yuxarı sinif şagirdlərində fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılmasında Azərbaycan ailəsinin rolu diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Yuxarı sinif şagirdlərində fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılmasında valideynlərə öz köməyini göstərə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. A.S. Makarenko. Seçilmiş pədaqoji əsərləri. Bakı, 1950.
2. Nəsirəddin Tusi. Əxlaqi-Nasiri. Bakı: Elm, 1979.
3. Əlizadə Ə.Ə., Abbasov A.N.. Ailə: Ümumtəhsil məktəblərinin IX sinifləri üçün dərslik. Bakı: Maarif, 1989.
4. Abbasov A.N. Pədaqogika: Dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2013.
5. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 2009.
6. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2006.

Э.Р. Гусейнова

РОЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ СЕМЬИ В ФОРМИРОВАНИИ АКТИВНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ

РЕЗЮМЕ

В статье освещается роль азербайджанской семьи в формировании активной гражданской позиции у старшеклассников. Автор исследует воспитательные возможности семьи, и отмечается, что родители являются первыми воспитателями в семье и несут большую ответственность за формирование активной гражданской позиции у старшеклассников. В статье подчеркивается, что важно ознакомление учащихся с Государственным Флагом Азербайджанской Республики, Государственным Гербом, Государственным Гимном и Конституцией Азербайджанской Республики.

E.R. Huseynova

THE ROLE OF THE AZERBAIJANI FAMILY IN FORMING ACTIVE CIVILIAN POSITION IN THE OLD SCHOOLS

SUMMARY

The article focuses on the role of the Azerbaijani family in the formation of an active civic position in high school students. The author explores the educational possibilities of the family, and notes that parents are the first educators in the family and have a great responsibility for the formation of an active civic position among high school students. The article emphasizes that it is important to familiarize students with the State Flag of the Republic of Azerbaijan, the State Emblem, the State Anthem and the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

Redaksiyaya daxil olub: 16.01.2018